

Epifyyttejä

Minna Santaoja

Rakkaudesta luontoon: luontoharrastajat luonnonsuojelun toimijoina

Väitöstilaisuuden *lectio praecursoria*

Tampereen yliopisto 25.10.2013

Vuonna 2010 vietettiin kansainvälistä luonnon monimuotoisuuden teemavuotta. Euroopan unionin ja sitä myöten myös Suomen tavoitteena oli pysäyttää luonnon monimuotoisuuden hupeneminen tuohon vuoteen mennessä. Vuosi 2010 tuli ja meni, biodiversiteetti hupenee edelleen kiihtyvällä tahdilla. Nyt EU:n ja Suomen uusimmissa strategioissa ja toimenpideohjelmissa on tavoitteena pysäyttää luonnonkirjon köyhtyminen vuoteen 2020 mennessä. Katson olevani pikemminkin realistinen kuin pessimisti ennustaessani, että tavoitetta ei saavuteta.

Luonnon suojelemiseksi on tehty ja tehdään paljon työtä. Uudenlainen dynaaminen luonnonsuojeluaajattelu on saamassa jalansijaa perinteisen staattisemman suojelunäkemyksen rinnalla. Luontoa ei suojella enää pelkästään ”tuolla jossain”, koskemattomilla seuduilla. Kun ymmärryksemme ihmisen ja muun luonnon perustavanlaatuisesta keskinäisriippuvuudesta lisääntyy, voidaan ihmisen rooli nähdä uusin tavoin luonnonhoitajana. Monimuotoista luontoa voidaan ennallistaa, hoitaa ja jopa tehdä. Moninaiset luonnonsuojelutoimet ovat silti marginaalisia yhteiskunnallista elämää dominoivan talousnäemyksen rinnalla.

Vuosi 2010 oli merkittävä myös väitöskirjaini valikoituneiden kolmen tutkimustapauksen kannalta. Tampereen luonnontieteellinen museo avattiin uudelleen monimuotoisuusvuonna 2010 kokoelmien oltua varastoituna 15 vuoden ajan. Paikallisten luontoharrastajien sinnikkyys kannatti. Vuonna 2010 julkaistiin myös Suomen viimeisin uhanalaisarviointi eli niin sanottu Punainen

kirja. Tätä varten kerättiin linnuston osalta tietoa muun muassa samana vuonna päättyneessä kolmannessa lintuatlaksessa, jossa selvitettiin Suomessa pesivien lintujen levinneisyyttä. Lintuatlas alkoi vuonna 2006 hieman epäonnisisissa merkeissä, sillä lintujärjestö BirdLife Suomen ja Luonnontieteellisen keskusmuseon välille syntyi epäselvyyttä siitä, kumman havaintojärjestelmän kautta tietoja pesimälinnustosta kerättäisiin. Lopulta toimijat pääsivät yhteisymmärrykseen ja kolmas lintuatlas onnistui mainiosti. Havaintotietojen keräämiseen osallistui noin 5 000 lintuharrastajaa, ja monien alueiden linnusto tutkittiin edellisiä lintuatlaksia tarkemmin. Pieni joukko sinnikkäitä maastossa liikkujia tuotti leijonanosan atlashavainnoista.

Vuosi 2010 oli tietystä mielestä käännteentekevä myös kolmannen tutkimustapaukseni, lintuharrastajien Lempäälän Ahtialanjärvellä tekemän, valtakunnallisesti arvokkaan lintujärven, kunnostushankkeen kannalta. Koetettuaan vuosikausia saada alueelliselta ympäristöhallinnolta tukea hankkeelle laihoin tuloksin lintujärven kunnostajat saivat tietää, että Ahtialanjärven hoidon ja käytön suunnittelu oli Ympäristöministeriön toimesta siirretty alueelliselta ympäristöhallinnolta Metsähallituksen luontopalveluille. Järvelle laadittiin viimein uusi toimenpidesuunnitelma, jossa lähdettiin liikkeelle lintuharrastajien pitkäjänteisessä kunnostustyössä saavuttamasta asiantuntemuksesta.

Alueellisessa ympäristöhallinnossa oli omaksettua varovainen ja jäykkä tulkinta siitä, mitä Natura 2000 -luonnonsuojeluverkoston kuuluvalla järvellä olisi mahdollista linnuston hyväksi teh-

dä. Lintuharrastajien kokeilevat kunnostustoimet näyttivät sopivan paremmin yhteen Metsähallituksen noudattaman adaptiivisen eli sopeutuvan hoidon mallin kanssa. Siinä ajatuksena on, että suojelualueiden arvosta ja tilasta ei ole saavutettavissa lopullista tietoa, vaan on jatkuvasti testattava uusia ajatuksia, otettava opiksi ja sopeutettava toimintaa opitun pohjalta. Taloudellista tukea ei kunnostushankkeelle vieläkään herunut, mutta tunnelin päässä näkyy valoa – Ahtialanjärvi on pääsemässä osaksi Euroopan unionin Life-rahoitteista lintuvesien kunnostushanketta. Lintuharrastajien poikkeuksellinen sinnikkyys on kantanut hedelmää ja tehnyt järvestä sisämaan monipuolisimman lintukohteen.

Arviolta 70 prosenttia kaikesta luonnon monimuotoisuutta koskevasta seurantatiedosta Suomessa on peräisin luontoharrastajilta. Harrastajien keskeinen rooli tiedon tuottajina on hallinnossa tunnustettu. Tieto siitä, että valtaosa luontotiedosta on peräisin vapaaehtoisilta harrastajilta, ei ole lakannut hätkähdyttämästä minua. Luonnon-suojelupolitiikan riippuvuus vapaaehtoisista kansalaisista on nähdäkseni sekä huolestuttavaa että rohkaisevaa. On muodostunut jokseenkin kyseenalaistamattomaksi puheenparreksi, että luonnon tuntemuksemme on heikentynyt ja että olemme vieraantuneet luonnosta. Siksi on upeaa huomata, että löytyy ihmisiä jotka käyttävät aikaansa luonnontuntemuksen lisäämiseen. Huolestuttavaa luonnon-suojelun riippuvuus vapaaehtoisista harrastajista on siksi, että kokeneet harrastajat ikäänntyvät eivätkä nuoremmat harrastajat näytä sitoutuneen samalla tavoin luonnon monimuotoisuuden seurantoihin. Herää kysymys, minkälaisella tietoperustalla luonnon-suojelupolitiikkamme tulevaisuudessa lepää.

Uusimmassa viime vuoden lopulla hyväksytyssä luonnon monimuotoisuutta koskevassa strategiasa ja siihen liittyvässä toimintaohjelmassa korotetaan yleisen tietoisuuden parantamista luonnon monimuotoisuutta koskevista kysymyksistä. Riittävää lajintuntemusta pidetään edellytyksenä luonnon ja ekosysteemien toiminnan hahmottamiselle, ja toimenpiteissä korostuvat tietoteknologiset ratkaisut. Harrastajien merkitys seurannoissa on mainittu ja erityisesti huomiota on kiinnitetty alkuperäiskansamme saamelaiden perinteiseen tietoon. Strategian johtajatuksena kuitenkin on, että päätöksenteon on pohjaututtava parhaaseen saatavilla olevaan *tieteelliseen* tietoon. Biodiversiteettistrategian näkemys kansalaisten tietotarpeista vaikuttaa kovin yksisuuntaiselta. Kärjistäen: lisää lajintuntemusta kansalle, niin johan lakkaa moni-

muotoisuus hupenemasta. Kaksi kolmesta suomalaisesta ilmoittaa kuitenkin harrastavansa luonnon tarkkailua. Paradoksaalisesti hallinnolta puuttuu havaintotietoja yleisistä lajeista, koska edistyneitä harrastajia kiinnostavat enemmän havainnot harvinaisista lajeista. Tässä vaatimattomammankin lajintuntemuksen omaavat luontoharrastajat voisivat olla avuksi. On myös muistettava, että luonnon monimuotoisuuden hupenemisen taustalla olevat tekijät tunnetaan varsin hyvin, ja siksi kattavan luontotiedon tavoittelu päätösten pohjaksi on poliittista viivytystaktiikkaa.

Suomen tasavallan presidentti Sauli Niinistö saavutti luonnon-suojelupiireissä mainetta valtiovainministeriaikoinaan vuonna 1997 Natura-suojelua koskeneella lausunnollaan. Lainaan:

Onko nyt viimeinenkin puu jätettävä pystyyn mätänemään, niin että kaikki metsämme rämettyvät läpipääsemättömiksi ryteiköiksi, joita kauniisti kutsutaan luonnontilaisiksi aarniometsiksi. Ja kaikki tämä vain sen takia, että jokainen tupajumi ja torakka saisi viettää monimuotoista ja onnellista elämää. Me suomalaiset olemme luonnonläheinen kansa, mutta miksi suojelisimme leivän suustamme. (Leikola 1997: 74)

Niinistön lausahduksesta voidaan tietysti tehdä monenlaisia tulkintoja hänen luonnon-suojelunäkemyksistään. Tulkitsen että lausahduksessa on myös kyse samankaltaisesta pohdinnasta kuin Veikko Huovisen (1953) luomalla Konsta Pyllkäsen hahmolla Havukka-ahon ajattelijassa: ”*mutta mikä on mittarimatosen luontainen tärkeysasema maapallogjärjestelmässä?*” Olemme luonnon monimuotoisuuden ja sitä koskevan tiedon edessä jokseenkin ihmeissämme. Mitä teemme sillä tiedolla, että jossain asuu joku töpösurri tai honkapuuhiiri? Tässä luontoharrastajat ovat merkittävässä välittäjän roolissa.

Yhteiskuntamme on läpitietytynyt, ja tieteellistä tietoa pidetään usein ylivertaisena muunlaiseen tietoon nähden. Sanna Rikala (2013) väitteli hiljattain Tampereen yliopistossa naisten työssä uupumisesta ja masennuksesta. Hän kirjoittaa tutkimuksessaan kehityssuunnasta, jossa yhteiskunnallisia ongelmia on ryhdytty tarkastelemaan lääketieteellisessä kehyksessä. Työelämän ongelmat määritelläänkin yksilöllisiksi terveysongelmiksi, eikä uupumuksen taustalla oleviin rakenteellisiin syihin puututa. Lempiesimerkkini tieteistymisestä on toistuvat uutiset kahvin terveysvaikutuksia koskevista tutkimuksista. ”*Kahvinjuonti vähentää diabetesta.*” ”*Liika kahvinjuonti on haitallista.*” ”*Kah-*

vin juonti puolittaa syöpäriskisi.” ”Kahvin juonti voi pienentää dementiaan sairastumisen riskiä.” ”Runsas kahvinjuonti voi johtaa ennenaikaiseen kuolemaan.” Vaatii melkoista kylmäpäisyyttä tehdä perusteltuja valintoja ristiriitaisten tutkimustulosten keskellä. Tieteistyminen saa aikaan sen, että maalaisjärjen ei koeta enää riittävän arkistenkaan kysymysten ratkaisemiseen. Emme arvaa luottaa omaan kokemukseemme ja tietoomme.

Sama tieteistymiskehitys on nähtävissä myös luonnonsuojelun tietokäytännöissä ja luontoharrastuksessa. Ei riitä että jokin paikka on erityisen lajirikas, kaunis, rehevä, tärkeä, kiinnostava tai rakas. Suojelu on perusteltua vasta, mikäli paikalta löytyy jokin erityisesti suojeltava statuslaji tai avainbiotooppi. Harvinaisten lajien määrittämiseksi tarvitaan erikoistunutta lajitietoa – tarvitaan asiantuntijoita. Luonnonsuojelun tietokäytännöt riistävät tavallisten luontokokemusten arvon ja tavallisten kansalaisten osallistumismahdollisuuden luonnonsuojelua koskevaan päätöksentekoon erikoistietoa painottamalla.

En kohdistata tätä kritiikkiä luontoharrastukseen enkä luonnontieteeseen. Luonnon tutkimus on monella tavoin arvokasta. Jokainen tupajumi ja limasieni ansaitsee tulla löydettyksi, nimetyksi ja tutkituksi. Harrastajat toimivat parhaaksi katsomallaan tavalla – hallinnon ja tutkimuksen tämänhetkisten käytäntöjen puitteissa – edesauttaakseen luonnonsuojelua. Luonnontieteelliselle luontotiedolle ei kuitenkaan voida antaa monopoliasemaa yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Luonnosta tehtävät havainnot ja todettavat muutokset eivät sellaisenaan kerro, mitä on tehtävä. Luontoharrastajat venyttävät kiinnostavin tavoin luonnontieteellisen tiedon ja tieteellisen asiantuntijuuden rajoja. Harrastajissa on niin ”sunnuntaiharrastajia” kuin kansainvälisiä huippututkijoitakin. Luontoharrastus ei ole vain havaintotiedon keräämistä, vaan pitää sisällään monenlaisia luonnon tuntemisen tapoja. Harrastuksen kautta välittyvä käsitys luonnosta on paljon hallinnon tietokäsitystä monimuotoisempi.

Ismo Alanko lauloi vuonna 1997, että ”*Rakkaus on ruma sana.*” Väitöskirjani otsikko ”*Rakkaudesta luontoon*” saa kieltämättä kaikessa kuluneisuudessaan ja naiivudessaan posket kuumottamaan. Samalla se on suhteellisen vähän käytettynä raiakas ja siksi tarpeen. Tunteen ja järjen vastakkainasettelu istuu syvällä länsimaisessa kulttuurissa. Ympäristökiistoissa törmätään usein asetelmaan, jossa luonto- tai kulttuuriympäristökohteen tuhoamista perustellaan ”rationaalisilla” argumenteilla ja vastustus leimataan tunteelliseksi ja sellaisena

epärationaaliseksi. Kuitenkin jo antiikin filosofia kuvasivat tunteiden olevan järjen toimintoja. Tunteet auttavat meitä toimimaan maailmassa ja ohjaavat tiedonhankintaamme. Antropologi Kay Milton (2002) on kääntänyt järjen ja tunteen suhteen päälälleen: hänen mukaansa *rationaalisuus* on tunne. Rationaalisuus ei ole mikään universaali periaate, vaan se, mitä pidämme järkevänä, vaihtelee. Tästä seurauksena ei kuitenkaan ole relativismi, tilanne, jossa mistään ei oikeastaan voida tietää mitään ja siksi kaikki käy. Rationaalisuus ja parhaat toimintatavat on ratkaistava kunkin tilanteen erityispiirteet huomioon ottaen. Tämä tarkoittaa myös sitä, että tämänhetkiset luontotiedon hallinnan ja luonnonsuojelun käytännöt eivät ole ainoita mahdollisia.

Mainitsin alussa, kuinka kaikkia kolmea väitöskirjani tapaustutkimusta luonnehtii luontoharrastajien sinnikkyys. Luonnonsuojeluhallinnon resurssien vähentyessä ja vapaaehtoisten suojelutoimien korostuessa sinnikkyys on entistä enemmän tarpeen. Siksi on tarpeen ymmärtää, mistä luontoharrastajien sinnikkyys kumpuaa. Monia harrastajia motivoi yhteistyö ympäristöhallinnon kanssa. Tutkimuksellinen luontoharrastus tuottaa löytämisen iloa. Toiset pakenevat maailman murheita metsän rauhaan, toisille harrastuksen kautta syntyvät sosiaaliset suhteet ovat merkityksellisiä. Viime kädessä harrastajia motivoi Konsta Pyökkäsen tavoin ihmetys luonnon monimuotoisuuden ja lajikirjon edessä ja luonnon estetiikan viehäytys. Luonnon tutkiminen ja suojelu tekee elämästä merkityksellistä. Luontotiedon edellytyksenä on luonnossa liikkuminen. Luonnon tuntemiseksi on avauduttava luonnolle – on käveltävä, katseltava, kyykisteltävä, tunnusteltava, nuuhkittava. Samalla on ehkä myös selailtava määritysopasta ja kilautettava kaverille. Tieteellinen luontotieto syntyy kehollisissa käytännöissä, affektiivisen luontosuhteen välityksellä. Luontoharrastajien sinnikkyuden taustalla on rakkaus luontoon.

Luonnon monimuotoisuus on välttämätöntä ympäristömuutoksiin sopeuduttaessa. Yhtä välttämätöntä on käytännöllisten luontosuhteidemme moninaisuus. Kulttuurinen diversiteetti pitää yllä luonnon diversiteettiä. Kuten Yrjö Haila (2004: 9) on kirjoittanut: ”*luonnon löytäminen ympäristöongelmien tuottamien huoltien ja pelkojen alta on haaste, joka koskee koko kulttuuriamme*”. On ryhdyttävä tekemään ja tietämään toisin. Tämä tuo haasteita myös tutkimukselle. Vaikka Suomen luonnon monimuotoisuuden suojelun ja kestävän käytön toimintaohjelma painottaa luonnontieteellistä tietoa, todetaan siinä myös, että edessä olevien laa-

jojen yhteiskunnallisten haasteiden ratkaisemiseksi tarvitaan yhteiskuntatieteellistä ja monitieteistä luonnon tutkimusta.

Mikäli otamme luonnon monimuotoisuuden suojelemisen haasteen vakavasti, ehdotan että kuuntelemme esimerkiksi mitä ranskalaisella filosofilla Felix Guattarilla (2008) on sanottavana. Lainaan:

Ekologinen kriisi voidaan ratkaista vain sillä ehdolla että tapahtuu aito poliittinen, sosiaalinen ja kulttuurinen vallankumous, joka määrittää uudelleen materiaalisten ja immateriaalisten hyödykkeiden tuotannon päämäärät. Tämän vallankumouksen ei pidä koskettaa vain laajassa mittakaavassa näkyviä voimasuhteita vaan yhtä lailla aistimisen, halun ja älyn molekkulaarisia alueita.

Guattari korostaa yksilöllisten, paikallisten, ainutlaatuisten, hiljaisten ja monitulkintaisten tapahtumien erittelyn merkitystä suurten kertomusten vastapainona. Tämänkaltaista metodologista ohje-

nuuraa olen seurannut väitöskirjassani. Nähdäkseen on tarkasteltava niitä tapoja joilla tunteet ovat mukana luonnonsuojelutyössä sekä kehitettävä keinoja, joilla tunteita kyetään ottamaan ympäristöhallinnassa nykyistä paremmin huomioon. On rohkaistuttava puhumaan luonnonrakkaudesta.

Lähteet

- Guattari, Félix (2008). *Kolme ekologiaa*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Haila, Yrjö (2004). *Retkeilyn rikkaus: luonto ympäristöhuolen aikakaudella*. Taide, Helsinki.
- Huovinen, Veikko (1953). *Havukka-ahon ajattelija*. WSOY, Porvoo.
- Leikola, Antto (1997). Suomalaiset – luontokansa? Teoksessa: Leikola, Antto (toim.) *Luonnon äärellä*. WSOY, Helsinki, 73–82.
- Milton, Kay (2002). *Loving nature. Towards an ecology of emotion*. Routledge, New York.
- Rikala, Sanna (2013). *Työssä uupuvat naiset ja masennus*. Acta Universitatis Tamperensis 1854. Tampereen yliopisto, Tampere.